

AQRAR SAHƏDƏ STRUKTUR DƏYİŞİKLİKLƏRİNİ ŞƏRTLƏNDİRƏN AMİLLƏR

G.H.ASLANOVA

Azərbaycan ET Pambiqçılıq İnstitutu

Aqrar sahədə həyata keçirilən struktur dəyişiklikləri obyektiv və subyektiv amillərlə şərtləndirir. Obyektiv amillər, milli iqtisadiyyatın strateji əhəmiyyətli kənd təsərrüfatının ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində əhəmiyyətli rol oynaması ilə sıx bağlıdır. Subyektiv amillərə əsasən kənd təsərrüfatının azgəlirli olması baxımından bu sahəyə maliyyə resurslarının ayrılmasında problemlərin yaranmasını, bəzi tədbirlərin icra mexanizminin kifayət qədər çevik olmamasını göstərmək mümkündür.

Açar sözlər:struktur siyasəti, bazar, rəqabət, səmərəlilik, qiymət, keyfiyyət.

Müasir dövrdə dərinləşən qloballaşma prosesləri hər bir ölkənin milli bazarında rəqabətə davamlı istehsalın formalaşdırılmasını obyektiv zərurətə çevirir. İqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin, o cümlədən aqrar sahənin rəqabətə davamlılığının yüksəldilməsi müqayisəli üstünlüklərin təmin edilməsinə əlverişli şərait yaratmaqla, ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsində təminatçı rolunu oynayır (1).

Aqrar sahə iqtisadiyyatın spesifik sahəsi kimi şərtlənməklə təbii-iqlim amillərinin təsir gücünün kifayət qədər yüksək olması ilə səciyyələnir. Təbii-iqlim amilləri kənd təsərrüfatı məhsullarının reallaşdırılmasına əhəmiyyətli təsir imkanına malikdir. Bu isə bazar münasibətlərinin xarakterinə uyğun olaraq, yeni aqrar strukturlarının formalaşdırılmasını obyektiv zərurətə çevirir. Yeni aqrar strukturların formalaşdırılmasına və inkişafına əlverişli şərait yaradılması, aqrar sahədə struktur dəyişikliklərinin də reallaşdırılmasını tələb edir.

Aqrar strukturlar kənd təsərrüfatında fəaliyyət göstərən təsərrüfat vahidlərinə təbii, sosial-iqtisadi və siyasi təsirin nəticəsi olaraq formalaşır. İqtisadiyyatda aqrar struktur anlayışına aqrar sferanın bütün sahələrində mövcud olan münasibətlərin və qarşılıqlı əlaqələrin məcmusu kimi yanaşılır. Bu ilk növbədə istehsal, emal və məhsulların satışı ilə bağlı proseslərin inteqrasiya edilməsini özündə əks etdirir.

İqtisadiyyatın digər sahələrindən fərqli olaraq, kənd təsərrüfatında ənənəvi strukturlardan istifadə edilmə səviyyəsi kifayət qədər yüksək olduğundan modernləşmə səviyyəsi geridə qalır. Müasir şəraitdə kənd təsərrüfatının modernləşdirilməsi istehsalın rəqabətə davamlılığının yüksəldilməsini şərtləndirən ən başlıca amillərdən biri kimi çıxış edir. Qeyd etmək lazımdır ki, kənd təsərrüfatında elmi-texniki tərəqqinin ən yeni nailiyyətlərinin

istehsalda tətbiqi imkanları da məhduddur. Bu prosesin yaranmasını səciyyələndirən mühüm amillərdən biri kənd təsərrüfatlarında fəaliyyət göstərən sahibkarlıq qurumlarının daxili maliyyə resursları hesabına mütləq texnologiyaların tətbiqində qarşılaşdıqları problemlərdir.

Araşdırmalar göstərir ki, aqrar istehsal strukturunun modernləşməsi ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Buna nail olan ölkələrə əsas növ kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının ixracında əhəmiyyətli xüsusi çəkiyə malikdirlər. Kənd təsərrüfatında struktur dəyişikliklərinin həyata keçirilməsinə texnoloji amillərin təsirinin nəticəsində kiçik təsərrüfat subyektlərinin sürətlə kooperasiya münasibətlərinə daxil olması özünü göstərir. Bu isə iri təsərrüfatların modernləşməyə istiqamətlənmiş tədbirlərə daha çevik reaksiyası ilə bağlıdır. Belə ki, iri təsərrüfatlarda bazar konyunkturuna uyğun fəaliyyəti gerçəkləşdirmək imkanları daha yüksəkdir. Bundan başqa dünyanın əksər inkişaf etmiş ölkələrində, texnoloji baxımdan yeni strukturların formalaşmasının nəticəsidir ki, artıq ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalının qurulmasına istiqamətlənmiş tədbirlər müsbət nəticələrini verir.

Aqrar istehsal strukturunda baş verən dəyişikliklər regionlar və regionlar arasındakı münasibətlərin balanslaşdırılmasında və makroiqtisadi göstəricilərin səviyyəsi arasındakı optimal tarazlığın təmin edilməsində özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə xarakterizə olunur (4). Həmin xüsusiyyətlər ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının gəlirlərinin artırılması və bütövlükdə aqrar sahənin iqtisadi inkişafının yüksəldilməsi ilə bilavasitə bağlıdır.

Aqrar sahədə dövlətin struktur siyasətinin iqtisadi elementləri kənd təsərrüfatının iqtisadi davamlılığının artırılmasına, mülkiyyət formasından

asılı olmayaraq əmtəə istehsalçılarının təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətinin gəlirlə yekunlaşmasına, kənd təsərrüfatı ilə sənaye məhsulları arasındakı qiymət disproporsiyalarının aradan qaldırılmasına istiqamətlənir (3). Qeyd etmək lazımdır ki, kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıları qiymət amilinin təsiri ilə kifayət qədər problemlərlə üzləşir. Daha doğrusu, bazar özünü tənzimlənməsinin formalaşdırdığı qiymətlər bəzi hallarda əmtəə istehsalçılarının istehsal fəaliyyətlərinin zərərli başa gəlməsinə gətirib çıxarır. Bu isə əmtəə istehsalçılarının təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətinin geniş təkrar istehsal rejimi baxımından səmərəli qurulmasını əngəlləyir. Ona görə də aqrar sahədə dövlətin struktur dəyişikliklərinin reallaşdırılması, ixtisaslaşma prosesinin mövcud reallıqlarında iqtisadi tənzimləmə metodlarının aktivləşdirilməsini özündə əks etdirir (2). Deməli, kənd təsərrüfatının yeni sahə quruluşu bazar münasibətlərinin xarakterinə və təbiətinə uyğun olaraq, yeni istehsal strukturunun formalaşmasını şərtləndirir. Bu baxımdan hazırda kənd təsərrüfatında fəaliyyət göstərən əmtəə istehsalçıları, bazar konyunkturunun yeni sahə quruluşu rejimində fəaliyyət göstərməlidir və bu zaman ixrac potensialının formalaşdırılması da diqqətdən yayınmamalıdır. Hazırda kənd təsərrüfatında kifayət qədər ixrac potensialı mövcuddur və həmin potensialdan müvəffəqiyyətlə istifadə edilməsi, son nəticədə milli iqtisadiyyatın alternativ ixrac sektorunun formalaşmasına da əlverişli şərait yarada bilər. Odur ki, dövlətin aqrar siyasətinin iqtisadi elementləri, kənd təsərrüfatında yeni sahə strukturunun iqtisadi prioritetlərinə uyğunlaşmalıdır.

Aqrar sahədə struktur dəyişikliklərinin həyata keçirilməsi istehsalın iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsinə də əhəmiyyətli təsir göstərə bilər. Bu baxımdan əsas məqsədlərdən biri qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafına və ölkənin makroiqtisadi inkişafının stabil saxlanılmasına, iqtisadiyyatın səmərəli tənzimlənməsinin stimullaşdırılmasına nail olmaqdan ibarətdir. Həmçinin kənd təsərrüfatına birbaşa subsidiyaların artırılması, emal müəssisələrinin yaradılmasına investisiyaların cəlb edilməsi, qeyri-neft, qeyri-xammal sənayesi sahələrinin inkişafının təmin edilməsi qarşıda duran prioritet istiqamətlərdən hesab edilir.

Kənd təsərrüfatı istehsalının iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsinə təsir göstərən mexanizmlərdən biri də təsərrüfatların maddi-texniki təchizatının yaxşılaşdırılması tədbirləridir. Maddi-texniki təchizatın yeni tələblər səviyyəsində yaxşılaşdırılması kənd təsərrüfatı sahələrində istehsal prosesini mexanikləşdirməyə, itkilərin qarşısını almağa, keyfiyyətli məhsul əldə etməyə, xərcləri aşağı salmağa və s. imkan verir.

Araşdırmalar göstərir ki, aqrar sahədə həyata

keçirilən struktur dəyişikliklərini obyektiv və subyektiv amillər şərtləndirir. Obyektiv amillər, milli iqtisadiyyatın strateji əhəmiyyətli kənd təsərrüfatının ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində əhəmiyyətli rol oynaması ilə sıx bağlıdır. Həmin amillərə aşağıdakıları şamil etmək olar: kənd təsərrüfatında istehsalın təşkili və onun spesifik xüsusiyyətləri; aqrar sahənin nisbətən aşağı bioiqlim potensialı; aqrar sahədə istehsalın yüksək əmək tutumlu xüsusiyyətinə malik olması; aqrar sahədə bazar mexanizmlərinin, o cümlədən bazar infrastrukturunun kifayət səviyyədə təkmil xarakter daşıması və s.

Struktur dəyişikliklərinin həyata keçirilməsi zamanı kənd təsərrüfatının özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə yanaşı tarixi ənənələri, o cümlədən regionların ixtisaslaşma proseslərini, qeyri-bazar amillərini də nəzərə almaq lazımdır.

Struktur dəyişikliklərinin subyektiv amillərinə əsasən kənd təsərrüfatının azgəliqli olması baxımından bu sahəyə maliyyə resurslarının ayrılmasında problemlərin yaranmasını, bəzi tədbirlərin icra mexanizminin kifayət qədər çevik olmamasını göstərmək mümkündür.

Aqrar sahədə struktur mexanizmi onun özünəməxsus xüsusiyyətlərini şərtləndirir. İnvestisiya proseslərinin kənd təsərrüfatına yönəldilməsi bu baxımdan spesifik xarakter daşıyır. Lakin bu sahənin azgəliqli olması və risklərdən çevik şəkildə sığortalanmaması, aqrar sahənin investisiya təminatını məhdudlaşdırır. Eyni zamanda kənd təsərrüfatında bəzi sahələr üzrə istehsal dövrünün uzunmüddətli xarakter daşması, həyata keçirilən struktur dəyişikliklərinin və investisiya proseslərinin uzun zamanda öz nəticələrini verməsinə gətirib çıxarır. İqtisadiyyatın digər sahələrində bu xüsusiyyət məhduddur, daha doğrusu həyata keçirilən hər hansı struktur dəyişiklikləri qısa müddət ərzində öz nəticəsini verir, bu isə qoyulan investisiya proseslərinin cəlb edilməsinə şərtləndirir. Bunun nəticəsidir ki, kənd təsərrüfatına investisiya qoymaq xarici investorların iqtisadi maraqlarından kənardadır. Ona görə aqrar sahədə struktur dəyişikliklərinin reallaşdırılmasına xidmət edən aqrar investisiya siyasəti regionların sosial-iqtisadi inkişafına istiqamətlənmiş dövlət proqramları ilə dəstəklənməli, bu zaman xaricdən investisiyaların cəlb edilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Kənd təsərrüfatına xarici investisiyaların cəlb edilməsi, son nəticədə birgə müəssisələrin yaradılmasını şərtləndirir. Deməli, qeyd olunanlar daxili bazarda yerli istehsalın xüsusi çəkisinin artırılması ilə yanaşı, yerli məhsulların xarici bazarlara çıxış imkanlarını da bu prosesdə labüdləşdirir (4). Bundan başqa kənd təsərrüfatına xarici investisiyaların cəlb edilməsi mütərəqqi texnologiyaların tətbiqini

stimullaşdırır, keyfiyyətli məhsul istehsalını həyata keçirməyə əlverişli şərait yaratmaqla istər daxili, istərsə də xarici bazarda yerli əmtəələrin rəqabətə davamlılığının yüksəldilməsinə təminat verir.

Aqrar struktur dəyişikliklərinin özünəməxsus xüsusiyyətlərindən digəri kənd təsərrüfatında texnoloji səmərəliliyin iqtisadiyyatın digər sahələri ilə müqayisədə aşağı olmasından ibarətdir. Bunun

nəticəsidir ki, kənd təsərrüfatında innovasiyalı istehsal prosesinin qurulması demək olar ki, diqqətdən kənarda qalmışdır. Odur ki, aqrar sahədə struktur dəyişikliklərinin reallaşdırılması istiqamətində dövlətin texnoloji imkanlarının kənd təsərrüfatına yönəldilməsinə nail olmaq əhəmiyyətli tədbirlərdən hesab oluna bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Ahyev İ.H. Milli iqtisadiyyat və aqrar sahənin inkişaf problemləri. Bakı 2006, 380 s. 2. Salahov S.V. Aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsi problemləri. Bakı 2005, 504 s. 3. Караев И., 3. Новрузова. Цена и экономическое регулирование рынка. Баку-2006. 363 с. 4. Шакин В.В., Ахметов Р.Г., Коваленко Н.Я. и др. Сельскохозяйственные рынки. Москва 2001. 264 с.

Факторы, обуславливающие структурные перемены в аграрной отрасли

Г.Г.Асланова

Структурные перемены, осуществляющие в аграрной отрасли обуславливаются объективными и субъективными факторами. Объективные факторы тесно связаны с тем, сельское хозяйство стратегического значения народной экономики играет важную роль в обеспечении продуктовой безопасности страны. На основе же субъективных факторов можно подчеркнуть молододходность сельского хозяйства, проблемы в удалении финансовых ресурсов, а так же медлительность исполнительного механизма некоторых мероприятий.

Ключевые слова: структурная политика, рынок, соревнование, выгода, цена, качество.

Factors, affecting on structure changes in agrarian field

G.H.Aslanova

The structure changes in the agrarian field depend on objective and subjective factors. Objective factors have connection with endurance product purity of country agriculture. Less profit in agriculture, financial problems and some difficulties of work conductions are of subjective factors.

Key words: structure politics, market, contest, profit, price, quality.